

РАЙЦІ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.: ЧИСЕЛЬНІСТЬ, ПЕРСОНАЛІЇ, ПОВНОВАЖЕННЯ

Розглядається функціонування у волинських містах головного органу міського самоврядування – ради. Остання з'явилася разом із запровадженням магдебурзького права й була покликана займатися проблемами життєдіяльності міста. На конкретних прикладах показано, коли та як проходили вибори райців, адже усталеної процедури у цьому питанні не було. З'ясовано, що зазвичай чисельність райців становила чотири, але в окремих випадках згадується одночасно п'ять – шість осіб. Установлено, що час перебування райців на своїх урядах не завжди обмежувався одним роком – дехто виконував ці обов'язки впродовж триваліших строків. Джерела дозволили простежити суміщення урядів райців з обов'язками лентвійтів та війтів. На ці ж уряди райці нерідко переходили після закінчення роботи в раді. Перебування в міській раді було вигідним для міщан, але траплялися випадки відмови їх від цього почесного обов'язку, що мотивувалося, як правило, або поганим станом здоров'я й похилим віком, або ж матеріальною незацікавленістю. Функціональні обов'язки райців передбачали, окрім судових повноважень, захист міщан ратушної юрисдикції від конкуренції міщан замкової та духовної юрисдикції. Райці регламентували ремісничі й торговельні заняття міщан, розпоряджалися зібраними коштами і звітували про їх використання, пильнували порядок у місті й виставляли міську сторожу, опікувалися протипожежною безпекою, відсилали своїх колег до короля та сейму лобювати міські інтереси. Удалося виявити в окремих випадках суперництво і протистояння райців між собою. Активно займалися вони підприємницькою діяльністю. Маючи у своїх руках реальну владу, райці часом зловживали нею.

Ключові слова: райці, рада, місто, магдебурзьке право, Волинь.

Діяльність раецького уряду волинських міст тією чи іншою мірою була предметом студій істориків. Загальних питань функціонування міської ради торкався ще М.Грушевський¹. Розлогий опис основних функціональних обов'язків її в українських містах подали Т.Гошко² та М.Кобилецький³. Окремі аспекти діяльності райців на прикладі Володимира, Кременця й Луцька висвітлив П.Сас⁴. Кілька статей про міську раду Луцька XVI – першої половини XVII ст. опублікувала О.Штанько⁵. Явно невдалу спробу

¹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.5. – К., 1994. – С.343, 348–353.

² Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XIV – початок XVII ст.). – Л., 2002. – С.140–171.

³ Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. – Л., 2008. – С.201–218.

⁴ Сас П.М. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. – К., 1989. – С.179–185.

⁵ Штанько О. Урядники Луцького магістрату XVI ст.: реконструкція персонального складу // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні

розглянути міське самоврядування на прикладі довільно обраних декількох волинських міст зробила А.Бортнікова⁶. Низку ґрунтовних статей з історії королівських міст Волині, в яких предметом дослідження стала діяльність ратуш у житті міщан і самоврядування у Кременці, опублікував В.Кравченко⁷. Ряд студій, де більшою чи меншою мірою заторкувалися питання діяльності раецького уряду, надрукувала Н.Білоус⁸. Цій самій авторці належить нещодавно виданий покажчик міських урядників Луцька, в якому коротко охарактеризовано раецький уряд та подано списки райців⁹. Цікаві спостереження про механізм функціонування міського соціуму у середині – другій половині XVI ст. у Володимирі висловила Н.Старченко¹⁰. Джерельною базою нашого дослідження стали кілька збережених міських книг (Луцька, Вижви, Милянович, Ковеля, Олики, Рівного) та луцькі, володимирські, кременецькі городські й земські книги.

Рада традиційно вважалася головним органом міського самоврядування¹¹. У класичному посібнику Б.Гроїцького зазначалося, що райцями повинні бути люди «добрі», «розумні», які досягли 25-річного віку, осілі в місті, середнього достатку, «доброї слави» та з порядної сім'ї, богобоязні й такі, що люблять справедливість, не схильні до хабарництва, здатні не поширювати міські таємниці, не п'яниці, не брехливі, не підлабузники, не нав'язливі, не «чужоложці», не лихварі, не фальшувальники, не сварливі¹². Як бачимо, набір вимог до кандидатів був серйозним і знайти таких людей серед міщан, якщо слідувати за Б.Гроїцьким, було, очевидно, непросто. Однак, як відомо,

науки. – Вип.4: На пошану проф. А.О.Копилова. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С.297–305; *Її ж.* 1566: один рік з історії Луцького магістрату // Наукові записки: Зб. пр. молодих вчених та аспірантів. – Т.25. – К., 2012. – С.90–109; *Її ж.* Вибори міської влади у Луцьку (за матеріалами магістратської книги 1638–1640 рр.) // Другі політологічні читання імені професора Богдана Яроша. – Луцьк, 2013. – С.188–190; *Її ж.* Міська рада Луцька: юрисдикція та діяльність у XVI – першій половині XVII ст. // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Вип.4. – Луцьк, 2010. – С.31–36.

⁶ *Бортнікова А.В.* Державна влада та місце самоврядування на Волині (кінець XIV – середина XVII ст.). – Луцьк, 2013. – 552 с.

⁷ *Кравченко В.* Ратуша у самоврядному житті громади міста Володимира в кінці XVI ст. // Український археографічний щорічник. – Вип.13/14. – К., 2009. – С.417–455; *Його ж.* Документи до історії ратуші в місті Ковелі 30-х – 40-х рр. XVII ст. // Там само. – Вип.16/17. – К., 2012. – С.337–362; *Його ж.* Книги городських судів Володимира і Луцька до історії Кременця та його замку // Релігія і церква в історії Волині / Під. ред. В.Собчука. – Кременець, 2007. – С.40–45; *Його ж.* Структура міської влади Кременця другої половини XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині: 2009 / Під. ред. В.Собчука. – Кременець, 2009. – С.41–50.

⁸ *Білоус Н.* Магдебурзькі привілеї Кременця XV–XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині: 2009. – С.33–40; *Її ж.* Міський уряд Олики на початку XVII ст. // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Олика і Радзівилли в історії Волині та України. – Вип.18. – Луцьк, 2006. – С.64–67; *Її ж.* «Вірність» і «зрада» у світосприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI – першій половині XVII ст. // Соціум: Альманах соціальної історії. – Вип.6. – К., 2006. – С.141–160; *Її ж.* Насильство над жінками: сюжети з міщанського і селянського повсякдення Волині XVI – початку XVIII ст. // Там само. – Вип.11/12. – К., 2015. – С.135–146.

⁹ *Bilous N.* Urzędnicy miejscy Łucka w XV–XVII w.: Spisy. – Toruń, 2017. – 111 s.

¹⁰ *Старченко Н.* Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання // Соціум. – Вип.3. – К., 2003. – С.65–98.

¹¹ *Дружечыч В.* Магістрат у беларуських містах з майдеборським правом у XV–XVII ст. // Записки адделу гуманітарних наук. – Кн.8: Праці клясы гісторыі. – Менск, 1929. – С.379–381.

¹² *Groicki B.* Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. – Warszawa, 1953. – S.29.

реальне життя вносить корективи в письмові приписи. Колишній луцький міський і вїтївський писар, райця та лентвїйт Ярош Суетич (1611 р.) зазначав, що бурмистр і райці повинні бути «сторожами и оборонцами прав и волности месткихъ»¹³, а володимирський іродський писар (1637 р.) писав про бурмистра та райців, «которые, яко сторожове места того и обывателев в немъ мешкающих, целости присеги своее на тот уряд выконаное пилнующи», прийшли в міських справах до іроду¹⁴.

Зазвичай рада засідала в ратуші, або ж у будинку котрогось із міщан (як у Володимирі, поки не було збудовано ратушу)¹⁵. У січні 1581 р. луцькі бурмистр, райці, лентвїйт і лавники зібралися для обговорення міських справ у будинку міщанина Матвія Щетинки¹⁶.

Вибори бурмистра та райців у містах відбувалися по-різному й у різний час. У королівському привілеї Ковелю (1611 р.) зазначено, що міщани щороку в найближчий після Нового року понеділок вибирають вісім осіб «статечних і чесних» на уряд бурмистра і райців, а староста чи його заступник їх затверджує: чотирьох – райцями, а одного – бурмистром. Обрані й затвержені райці складали присягу, після чого приступали до виконання своїх обов'язків. Щомісяця один із райців виконував повноваження бурмистра¹⁷. Князь Григорій Львович Сангушко, надаючи привілеї Горохову (1600 р.), оговорював, щоб до міського уряду в день св. Мартина (11 листопада) самі міщани обирали людей «добрих», «чесних», таких, що «знають право», а стара рада повинна прозвітуватися про власну діяльність перед мешканцями, тоді як нова – виконати присягу перед ревізорами князя¹⁸. За королівським привілеєм 1570 р., конфірмованим у 1633 р., вибори райців у Володимирі мали відбуватися на Новий рік¹⁹. На початку січня, після свята Трьох королів, проходили вибори в Луцьку. 12 січня 1639 р. відбувалося це в ратуші за присутності вїйта, чинних та «старих» райців, лавників, цехмістрів і «поспільства». Двох райців обрали міщани, а двох – вїйт, після чого новообрані урядовці склали присягу²⁰. Аналогічні вибори в Луцьку відбулися в той самий день і наступного року²¹. У Милянєвичах (1634 р.) елекція міських урядників проходила 2 липня²², а в Олиці (1601 р.) – 29 червня²³.

Чи завжди раецькі уряди були бажаними для міщан – не знаємо, але історія з багатолітнім луцьким райцею Матвієм Демковичем наводить на

¹³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України). – Ф.25. – Оп.1. – Спр.90. – Арк.1009.

¹⁴ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.72. – Арк.731 зв.

¹⁵ Там само. – Спр.7. – Арк.10–11 (у березні 1572 р. райці зібралися в домі Волоса Семеновича). Ратуші у Володимирі й інших волинських містах та її значенню для міського соціуму присвячено кілька ґрунтовних статей В.Кравченка (див. прим.7).

¹⁶ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.23. – Арк.39.

¹⁷ Там само. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.10 зв.

¹⁸ Архив Юго-Западной России (далі – АЮЗР). – Ч.5: Акты о городах (1432–1798). – Т.1. – К., 1869. – С.92, 95.

¹⁹ Там же. – С.144.

²⁰ ЦДАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.80 зв. – 90.

²¹ Там само. – Арк.130–130 зв.

²² Там само. – Ф.1401. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.101.

²³ Там само. – Ф.1237. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.49.

певні міркування. У січні 1614 р. він скаржився до ґроду на війта Андрія Загоровського, котрий за порадою бурми́стра Кирила Дем'яновича під час виборів райців заочно подав скаржника на уряд райці. А діялося це якраз тоді, коли він через хворобу та старість не був присутній на виборах. Про себе М.Демкович свідчив: він чоловік уже в літах і хворий, «през килка двадцеть литъ юж перед тымъ на розных урядехъ будучи, речи посполитой месъта Луцького служилтъ», а його, не питаючи, обрали і ключі та міську печатку передали. Через возного Станіслава П'яновського він відіслав ці міські атрибути назад війтові, але останній знову повернув їх скаржникові «силою, кгвальтомъ в дому скаржучого покинултъ, грозечи скаржучому»²⁴. Зазначене у скарзі М.Демковичем, напевно, було правдою, адже невдовзі, у лютому 1616 р., він помер²⁵. Не прагнули урядів деякі ковельські райці. У січні 1556 р. королева Бона визнала, що бурми́стр, райці й писар не хочуть тримати свої уряди, оскільки не мають із того жодного зиску, лише збитки і «кривди»²⁶. Для заохочення кременецьких райців у 1571 р. король підтвердив привілеї Бони (1536, 1549 рр.)²⁷ та звільнив урядників від сплати чиншу з 1 волоки й дозволив варити 10 солодів для пива²⁸.

Присягали райці не лише при обранні на уряди, але й при вчиненні юридичних дій, пов'язаних із правами громади: звітуванні про фінансові витрати чи свідченні про наслідки пожежі в місті тощо. Для прикладу, у луцькій ґродській книзі за 1584 р. збереглася присяга райців щодо розпорядження фінансами. Почергово Юсько Богомолець, Іван Андросович, Кузьма Андросович, Ярмола Васильович Чиж та Яцько Степанович Біркоз присягали:

«Я [...] присягаю пану Богу всемогущему в Тройци единому, створителеви неба и земли и мене грешного, иже-мъ ни в чомъ посполитого скарбу местского луцкого себе не привлащаль и на свой властный пожитокъ домовый не оборочал, только на потребу места Луцкого, водлуг повинности вряду моего верне а справедливие доходы все з места приходячие оборочал и выдаваль. Такъ ми Пане Боже помози, который прийдешъ всего света судит зо всеми святыми и мене грешного такъ и евангелия святая»²⁹.

З огляду на пожежу в Луцьку (1639 р.), коли згорів будинок райці Яна Матвійовича, міщанин Шимон Кравець свідчив у ратуші під присягою, піднявши догори два пальці³⁰.

Про те, що присяги міських урядовців були в полі зору міських мешканців, свідчить ситуація, зафіксована у грудні 1569 р., коли володимирські міщани

²⁴ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.97. – Арк.50 зв.

²⁵ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.47. – Арк.690.

²⁶ Там само. – Ф.35. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.23.

²⁷ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.Вернадського (далі – ІР НБУ). – Ф.2. – Спр.22120. – Арк.5; Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф.389. – Оп.1. – Кн.33. – Л. 4.

²⁸ ІР НБУ. – Ф.2. – Спр.22116. – Арк.2.

²⁹ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.31. – Арк.865 зв. – 866.

³⁰ Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.91.

скаржилися на райців Степана Заваду й Василя Каплю «о невчиненъе присяги ихъ, которую они весполонъ з войтомъ чинити мели»³¹.

Чисельність райців по різних містах не була однаковою, утім найчастіше йшлося про чотирьох³². Під час виборів міських урядників у Миляновичах (1634 р.) фігурував один бурмистр і три райці³³. Зазвичай такий комплект лише зрідка згадується у відповідній міській книзі, натомість нормою в ній є два – три райці, а часом і один. У ході елекції урядників в Олиці (1601 р.) нотуємо чотирьох райців³⁴. Бурмистр і три райці діяли у Кременці³⁵. Чотири райці були характерними для Володимира, хоча в окремих справах задіяні були один – два, або два – три з них. Щоправда, під 1586 р. згадано аж вісім райців, але, мабуть, у документі поряд з актуальними просто забули позначити старих райців³⁶. У Луцьку також діяли чотири райці, хоча не завжди всі вони одночасно фігурували у справах. Траплялося, що райців згадувалося більше: п'ятеро (1566, 1584, 1614, 1628, 1633 рр.)³⁷ або шестеро (1561, 1625 рр.)³⁸. Порічний перелік луцьких райців подано у згаданому вище покажчику міських урядовців Луцька³⁹, а опрацьовані мною джерела дозволили дещо доповнити його⁴⁰.

³¹ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.303.

³² А.Грицкевич зазначав, що неусталеність числа райців було звичним для тогочасних міст явищем (див.: *Грицкевич А.П.* Частновладельческие города Белоруссии в XVI–XVIII вв. (социально-экономическое исследование истории городов). – Минск, 1975. – С.196).

³³ ЦДІАК України. – Ф.1401. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.101.

³⁴ Там само. – Ф.1237. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.49.

³⁵ Там само. – Ф.21. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.211 (1583 р.); Спр.43. – Арк.13 зв. (1606 р.); Ф.22. – Оп.1. – Спр.45. – Арк.244 (1639 р.); Ф.25. – Оп.1. – Спр.49. – Арк.806–807 (1596 р.); Спр.204. – Арк.843 (1637 р.); Спр.211. – Арк.141 (1638 р.); Спр.217. – Арк.309 зв. (1639 р.); Ф.28. – Оп.1. – Спр.77. – Арк.454–454 зв. (1642 р.).

³⁶ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.925.

³⁷ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.60 зв., 94; Спр.31. – Арк.865 зв.; Спр.90. – Арк.401; Спр.161. – Арк.564 зв.–565; РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Кн.206. – Л.28; Кн.214. – Л.98–98 об.

³⁸ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.214 зв.; Спр.148. – Арк.136; Спр.154. – Арк.382 зв.

³⁹ *Bitous N.* Urzędnicy miejscy Łucka w XV–XVII w.: Spisy. – S.49–66.

⁴⁰ Подаю луцьких райців, незауважених Н.Білоус: 1566 р. – Стецько Ленкович (див.: ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.24 зв., 325 зв.); 1570 р. – Василь Лукашевич, Петро Дубов'яка, Яцько Бірков (див.: Там само. – Спр.12. – Арк.53 зв., 571 зв.); 1582 р. – Юско Щока Богомолець, Урбан Балвер (див.: Там само. – Спр.26. – Арк.575–575 зв, 1119–1119 зв.); 1583 р. – Юско Щока Богомолець (див.: Там само. – Спр.460. – Арк.144 зв.); 1592 р. – Яцько Перетятко, Михайло Билчинський (див.: Там само. – Спр.41. – Арк.178 зв.; Спр.42. – Арк.340 зв.; Спр.47. – Арк.2/266); 1593 р. – Іван Дубницький, Zenko Nikonovich (див.: Там само. – Ф.26. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.216 зв.); 1595 р. – Михайло Филипович (див.: Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.47. – Арк.159); 1602 р. – Петро Вишковець (див.: Там само. – Спр.63. – Арк.243); 1605 р. – Кирило Дем'янович, Юв Іванович, Тимош Кузмич, Іван Дубницький (див.: Там само. – Спр.72. – Арк.600; Спр.75. – Арк.302, 522 зв.); 1606 р. – Тимош Кузмич (див.: Там само. – Спр.83. – Арк.68); 1618 р. – Ян Матвійович (див.: Там само. – Спр.109. – Арк.168–169; Ф.28. – Оп.1. – Спр.50. – Арк.469); 1622 р. – Олександр Бедерман (див.: Там само. – Ф.26. – Оп.1. – Спр.31. – Арк.124 зв.); 1623 р. – Станіслав Засланський (див.: Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.135. – Арк.542 зв.); 1626 р. – Нестор Горохович, Андрій Сезонович (див.: Там само. – Спр.154. – Арк.382 зв.; Ф.28. – Оп.1. – Спр.60. – Арк.1111); 1627 р. – Шимон Злоторович (див.: Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.153. – Арк.117 зв.; Спр.156. – Арк.468; Спр.157. – Арк.503); 1628 р. – Шимон Злоторович, Кирило Косацький, Нестор Ювкович, Матіаш Косацький (див.: Там само. – Спр.161. – Арк.564 зв.–566; Спр.163. – Арк.386, 401 зв. – 402); 1629 р. – Павло Антонович (див.: Там само. – Спр.165. – Арк.58, 514 зв.); 1632 р. – Кирило Дем'янович, Нестор Ювкович (див.: Там само. – Спр.182. – Арк.145); 1633 р. – Федір Терешкович (див.: Там само. – Спр.185. – Арк.174 зв.); 1635 р. – Іван

Час обіймання райцями своїх урядів був різним, подеколи доволі тривалим, і, як відзначали дослідники, не завжди обмежувався одним роком⁴¹. У Вишні значний період на посадах перебували Ярмола Коречко (з перервами в 1599–1625 рр.)⁴², Яцько Коречко (1634–1651 рр.)⁴³, Пархом Ониськович (із перервами в 1616–1631 рр.)⁴⁴, Ян Щаснович (із перервами в 1619–1648 рр.)⁴⁵, Іван Поридубський (із перервами в 1627–1645 рр.)⁴⁶. У Козлині впродовж 1603–1610 рр. бурмистром і райцею був Станіслав Козаковський⁴⁷, у Милянєвичках райцями були Ласко Горошкович (із перервами в 1584–1611 рр.)⁴⁸, Шимко Павлович (із перервами 1585–1611 рр.)⁴⁹, Петро Андрійович (із перервами в 1613–1630 рр.)⁵⁰, Андрій Кашчич (із перервами в 1634–1645 рр.)⁵¹. У Кременці раецькими «довгожителами» були Андрій Легеза (1636–1642 рр.)⁵² та Іван Бобовський (із перервами в 1633–1647 рр.)⁵³. У Володимирі ряд років при владі були Михайло Семенович Задерейко (1581–1587 рр.)⁵⁴, Томило Демкович (1626–1629 рр.)⁵⁵, Кіндрат Воронович (із перервами в 1611–1619 рр.)⁵⁶, Павло

Яцькович, Юнас Шолц, Костянтин Яцькович (див.: Там само. – Спр.195. – Арк.626; Спр.197. – Арк.70 зв.); 1636 р. – Іван Цар, Нестор Ювкович (див.: Там само. – Спр.201. – Арк.1446); 1638 р. – Шимон Злоторович (див.: Там само. – Спр.204. – Арк.875 зв.; Спр.214. – Арк.85 зв.); 1639 р. – Нестор Ювкович, Іван Богомаз, Ян Гепнер, Василь Шилневич, Ян Косацький (див.: Там само. – Спр.196. – Арк.39 зв.; Спр.217. – Арк.199 зв.; Ф.26. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.185 зв.–186); 1640 р. – Шимон Злоторович, Ян Матвійович (див.: Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.130); 1641 р. – Іван Антонович Добрянкович (див.: Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.225. – Арк.1178 зв.); 1642 р. – Іона Михайлович, Іван Антонович Добрянкович, Шимон Злоторович (див.: Там само. – Спр.230. – Арк.210; Спр.232. – Арк.635; Ф.26. – Оп.1. – Спр.26. – Арк.230); 1643 р. – Андрій Сезенович, Іона Михайлович, Іван Антонович (див.: Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.236. – Арк.403 зв.; Спр.237. – Арк.208 зв.); 1644 р. – Адам Гоголя (див.: Там само. – Спр.159. – Арк.1350 зв.); 1645 р. – Іона Михайлович, Самуель Кирилович (див.: Там само. – Спр.243. – Арк.325, 798); 1646 р. – Ян Гепнер, Павло Антонович (див.: Там само. – Спр.252. – Арк.664 зв.–665; Ф.26. – Оп.1. – Спр.45. – Арк.544); 1647 р. – Ян Счирба, Федір Липка, Адам Гоголя (див.: Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.59. – Арк.674; Спр.254. – Арк.236 зв., 692 зв.; Спр.257. – Арк.393 зв.; Спр.260. – Арк.97).

⁴¹ *Сас П.М.* Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. – С.179.

⁴² ЦДІАК України. – Ф.32. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.1–4 зв., 38, 41, 44, 68 зв., 80, 121 зв. – 122.

⁴³ Там само. – Арк.42, 75, 128, 139, 146 зв., 149, 190 зв., 200 зв., 209 зв., 228, 257, 271 зв., 276, 279, 281 зв., 302 зв., 308, 317 зв., 324–324 зв., 334 зв.

⁴⁴ Там само. – Арк.34, 41, 44, 45, 68 зв., 85, 89 зв., 91, 93 зв., 104, 118, 121.

⁴⁵ Там само. – Арк.45, 89 зв., 91 зв., 93 зв., 104, 118, 121, 128 зв., 146 зв., 261, 271 зв., 276, 279, 302 зв., 327.

⁴⁶ Там само. – Арк.91 зв., 93 зв., 104, 118, 121, 162, 176, 289, 290, 293 зв., 299 зв., 302 зв.

⁴⁷ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (далі – BZNO). – Oddział rękopisów. – Rkps.3669/II. – К.1–2, 3, 13, 14 v. – 15 v., 16, 18, 33 v., 56, 75 v.

⁴⁸ ЦДІАК України. – Ф.1401. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.1–2 зв., 3, 19 зв., 21 зв., 22, 24, 26, 34, 35 зв., 36–36 зв., 37, 39 зв., 41.

⁴⁹ Там само. – Арк.6–6 зв., 22, 23, 26, 27–27 зв., 30, 32–32 зв., 34, 35–36 зв., 39 зв.

⁵⁰ Там само. – Арк.42 зв., 43, 44, 45–45 зв., 48 зв., 50, 51, 57 зв., 59, 60, 66 зв.–67, 71 зв., 76, 78 зв.

⁵¹ Там само. – Арк.101, 106, 111, 114, 144 зв., 147 зв.

⁵² Там само. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.42. – Арк.61; Спр.45. – Арк.344; Ф.25. – Оп.1. – Спр.211. – Арк.141; Спр.217. – Арк.309 зв.; Ф.28. – Оп.1. – Спр.77. – Арк.454–454 зв.

⁵³ Там само. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.12 зв.; Спр.49. – Арк.403; Ф.25. – Оп.1. – Спр.185. – Арк.501; Ф.28. – Оп.1. – Спр.77. – Арк.454–454 зв.

⁵⁴ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.14. – Арк.429–429 зв., 476 зв.; Спр.15. – Арк.36 зв., 80, 287, 679 зв.; Спр.19. – Арк.309, 446–446 зв., 589, 925, 927; Спр.20. – Арк.289, 293 зв., 387.

⁵⁵ Там само. – Спр.60. – Арк.524–524 зв.; Спр.61. – Арк.794; Спр.63. – Арк.158, 1271; Спр.64. – Арк.146 зв.; Спр.66. – Арк.517а – 518.

⁵⁶ Там само. – Спр.43. – Арк.223 зв.; Спр.44. – Арк.376, 400; Спр.46. – Арк.541 зв.; Спр.54. – Арк.749 зв.; РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Кн.209. – Л.73.

Стомич (із перервами в 1628–1645 рр.)⁵⁷. Міщани в 1566 р. скаржилися, що володимирські райці «от пети и от десети лет в раде местской седят»⁵⁸. У Луцьку тривалий час урядували Іван Андросович (із перервами в 1569–1584 рр.)⁵⁹, Ярмола Васильович Чиж (1572–1573, 1576–1584 рр.)⁶⁰, Матвій Трушевич (1585–1590, 1592–1596 рр.)⁶¹, Яцько Біркоз (1570, 1576–1585 рр.)⁶², Богущ Ванкович (1596–1602 рр.)⁶³, Парфен Карпович (1606–1617 рр.)⁶⁴, Шимон Злоторович (із перервами в 1616–1644 рр.)⁶⁵. За багаторічну службу на расецькому уряді Шимон Злоторович у 1635 р. отримав від короля ґрунт у Луцьку з дозволом звести будинок⁶⁶.

Дехто з райців зумів піднятися кар'єрними шаблями. У Луцьку Михайло Половка Пархонович у 1621 р. фігурував і як райця, і як лентвійт⁶⁷.

⁵⁷ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.173. – Арк.581–582; Ф.28. – Оп.1. – Спр.62. – Арк.1337; Спр.64. – Арк.148 зв.; Спр.66. – Арк.517а–518; Спр.70. – Арк.718 зв.; Спр.81. – Арк.904 зв.

⁵⁸ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.95.

⁵⁹ Там само. – Спр.11. – Арк.259, 571 зв.; Спр.13. – Арк.189; Спр.14. – Арк.254 зв.; Спр.16. – Арк.219 зв.; Спр.18. – Арк.676 зв.; Спр.19. – Арк.236 зв., 352 зв.–353, 625; Спр.21. – Арк.131, 516; Спр.23. – Арк.286; Спр.25. – Арк.220 зв.; Спр.26. – Арк.536, 575–575 зв., 1147 зв.; Спр.29. – Арк.182; Спр.31. – Арк.8, 135, 208, 573, 865 зв.; Спр.41. – Арк.654а зв.; Спр.122. – Арк.283; Спр.459. – Арк.362–362 зв.

⁶⁰ Там само. – Спр.13. – Арк.623; Спр.14. – Арк.323, 371; Спр.16. – Арк.48–49; Спр.17. – Арк.362; Спр.18. – Арк.241, 334, 337, 338; Спр.19. – Арк.352 зв. – 353; Спр.21. – Арк.131, 516; Спр.25. – Арк.216 зв., 220 зв.; Спр.26. – Арк.575–575 зв., 1111 зв.; Спр.29. – Арк.182; Спр.31. – Арк.8, 208, 865 зв.; Спр.41. – Арк.654а зв.

⁶¹ Там само. – Спр.33. – Арк.139 зв.; Спр.34. – Арк.1262; Спр.35. – Арк.46; Спр.36. – Арк.534; Спр.37. – Арк.428, 510; Спр.38. – Арк.1038 зв.; Спр.41. – Арк.178 зв.; Спр.42. – Арк.456 зв.; Спр.43. – Арк.245 зв., 461; Спр.45. – Арк.12, 367–367 зв., 920 зв.; Спр.46. – Арк.125 зв.; Спр.47. – Арк.159, 2/266; Спр.49. – Арк.340, 585, 868; Ф.28. – Оп.1. – Спр.20. – Арк.282, 308 зв.

⁶² Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.11. – Арк.571 зв.; Спр.16. – Арк.48, 49; Спр.17. – Арк.594; Спр.20. – Арк.390; Спр.21. – Арк.67 зв., 71 зв., 131; Спр.31. – Арк.208; Спр.34. – Арк.291 зв.; Спр.41. – Арк.654а зв.; Спр.460. – Арк.144 зв., 275 зв.; АЮЗР. – Ч.1. – Т.1. – К., 1859. – С.155.

⁶³ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.33. – Арк.385; Спр.49. – Арк.284, 340, 679, 868; Спр.50. – Арк.189 зв., 722 зв.; Спр.51. – Арк.171, 173; Спр.55. – Арк.173, 461, 464; Спр.56. – Арк.576; Спр.62. – Арк.328 зв., 494 зв., 666 зв. – 667; Спр.63. – Арк.243; Спр.65. – Арк.345; Ф.28. – Оп.1. – Спр.31. – Арк.242 зв.; Latvijas Nacionālā bibliotēka. – F.26. – R.7348. – K.9 v., 41, 110, 115 v., 137.

⁶⁴ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.76. – Арк.599 зв.; Спр.80. – Арк.862, 1461 зв.; Спр.82. – Арк.48; Спр.83. – Арк.68 зв.; Спр.88. – Арк.446 зв.; Спр.90. – Арк.936 зв. – 937; Спр.93. – Арк.456; Спр.94. – Арк.790; Спр.96. – Арк.547 зв., 553; Спр.98. – Арк.623; Спр.99. – Арк.116–116 зв.; Спр.103. – Арк.256 зв.; Спр.108. – Арк.204, 205 зв., 262; Ф.26. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.675 зв.; Ф.28. – Оп.1. – Спр.40. – Арк.96 зв.; Спр.46. – Арк.20, 264; Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф.52. – Оп.1. – Спр.425. – Арк.2; РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Кн.206. – Л.28, 125 об.

⁶⁵ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.103. – Арк.316; Спр.107. – Арк.225; Спр.108. – Арк.204, 205 зв., 262; Спр.110. – Арк.129; Спр.111. – Арк.93 зв.; Спр.113. – Арк.814; Спр.118. – Арк.1050 зв.; Спр.137. – Арк.151 зв., 501 зв.; Спр.140. – Арк.680; Спр.148. – Арк.136; Спр.153. – Арк.117 зв.; Спр.156. – Арк.468; Спр.157. – Арк.503; Спр.161. – Арк.564 зв. – 565; Спр.163. – Арк.401 зв. – 402; Спр.169. – Арк.512 зв.; Спр.179. – Арк.731; Спр.185. – Арк.75–75 зв., 375 зв. – 376; Спр.187. – Арк.928–929; Спр.193. – Арк.235; Спр.194. – Арк.137; Спр.197. – Арк.70 зв., 723; Спр.198. – Арк.792 зв.; Спр.201. – Арк.958–958 зв., 1020 зв., 1062, 1446; Спр.203. – Арк.483; Спр.211. – Арк.813; Спр.222. – Арк.62, 236, 492; Спр.223. – Арк.114; Спр.227. – Арк.336; Спр.247. – Арк.276 зв.; Ф.21. – Оп.1. – Спр.72. – Арк.114 зв.; Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.17, 35, 37, 80 зв., 95 зв., 106, 130, 168; Ф.28. – Оп.1. – Спр.50. – Арк.65–66; Спр.60. – Арк.1111; РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Кн.214. – Л.98–98 об.; Archiwum Główne Akt Dawnych (далі – AGAD). – Tak zwana Metrika Litewska. – Sygn.37. – K.143.

⁶⁶ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.204. – Арк.69–70 зв.

⁶⁷ Там само. – Спр.123. – Арк.175. У 1622 р. – як лентвійт (див.: Там само. – Спр.133. – Арк.63).

Одночасно при виконанні функції райців і лентвійтів згадуються Станіслав Засланський⁶⁸, Ян Матвійович Косацький⁶⁹, Ян Гепнер⁷⁰, Василь Шилневич⁷¹, Шимон Злоторович⁷². У Володимирі багаторічний райця Павло Стомих (1628–1635 рр.) у 1637, 1639 і 1648 рр. згадується як лентвійт⁷³, а Филімон Святогорович фігурує як райця (1641, 1648 рр.)⁷⁴ та лентвійт (1635, 1643, 1645 рр.)⁷⁵. У Вишні Семен Лапчич – спочатку райця⁷⁶, далі – лентвійт⁷⁷, а Занко Волосович у Миляновичах і райця (1585, 1590 рр.)⁷⁸, і лентвійт (1581, 1586, 1587, 1589, 1592 рр.)⁷⁹. В Олиці бакалавр мистецтв та філософії райця Миколай Старнігель у 1601 р. став війтом⁸⁰.

Що стосується соціального походження райців, то абсолютна більшість із-поміж них – міщани, хоча бували і шляхтичі. Переважне число райців – місцеві українці. У листопаді 1581 р. плебан луцького костелу Святого Духа Андрій Луневський звинувачував райців у відібранні костельного начиння, закидаючи при цьому, що зробили вони це, «будучи Русь, межі собою жадного радцы не маючи ляха»⁸¹. Винятково несприятлива ситуація склалася у Кременці, де королівський привілей місту від 1642 р. вимагав, аби райці та лавники були лише католиками, отже, фактично, поляками⁸². Чужинці в місті здебільшого сприймалися з певною насторогою, особливо, якщо з ними виникали якісь протистояння. Так, у липні 1600 р. слуга Матвія Косацького Ганус скаржився на луцького міщанина Антона Брияновича, який обізвав його: «Ты, скурвый сыну немецкий, жадный вольности тут мети не будешъ и зъгола мешкати з нами тутъ в Луцьку не будешъ»⁸³.

У першій половині XVII ст. спостерігаємо значне проникнення польської мови в діловодство⁸⁴. Луцький бурмистр Кирило Дем'янович (1627 р.) «облятував» у гроді «квит» (розписку) поручникові Войні Чарноті – документ подано польською, а підпис бурмистра – кириличний⁸⁵. Луцький міщанин

⁶⁸ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.135. – Арк.542 зв., 551 (1623 р.). Він же лентвійт у 1625 р. (див.: Там само. – Спр.141. – Арк.125).

⁶⁹ Там само. – Спр.203. – Арк.320 зв. (1636 р.).

⁷⁰ Там само. – Спр.204. – Арк.962–963 (1637 р.); Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.95 зв. (1639 р.).

⁷¹ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.241. – Арк.508 зв.; Спр.243. – Арк.798, 1010; Спр.244. – Арк.709 (1645 р.).

⁷² У 1638 р. він райця та лентвійт (див.: Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.17), у 1642 р. ще й королівський секретар (див.: Там само. – Ф.26. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.230 зв.), а у 1645 р. – лавник (див.: Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.243. – Арк.798).

⁷³ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.72. – Арк.299; Спр.74. – Арк.969; Спр.84. – Арк.230.

⁷⁴ Там само. – Спр.76. – Арк.69 зв.; Спр.84. – Арк.230, 377.

⁷⁵ Там само. – Спр.70. – Арк.718 зв.; Спр.78. – Арк.293 зв.; Спр.81. – Арк.904 зв.

⁷⁶ Там само. – Ф.32. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.261 (1642 р.).

⁷⁷ Там само. – Арк.270, 279, 286 зв. (1643, 1644 р.).

⁷⁸ Там само. – Ф.1401. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.6–6 зв, 27 зв.

⁷⁹ Там само. – Арк.10, 19 зв., 21 зв.–22, 24, 26, 32–32 зв.

⁸⁰ Там само. – Ф.1237. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.31–31 зв.

⁸¹ АЮЗР. – Ч.1. – Т.1. – С.156.

⁸² ЦДІАК України. – Ф.21. – Оп.1. – Спр.114. – Арк.117.

⁸³ Latvijas Nacionālā bibliotēka. – F.26. – R.7348. – K.81.

⁸⁴ Спостереження про мову документів див.: Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики: 1569–1573 рр.: Студії з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. – Острог; Л., 2002. – С.73–85.

⁸⁵ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.172. – Арк.238 зв.

українець Лукаш Майко з дружиною Параскою (1623 р.) позичили 500 золотих у Станіслава Вольського, давши йому заставний лист, написаний польською мовою⁸⁶. Дедалі частіше в першій половині XVII ст. з'являлися латиномовні документи, або ж кириличні зі значними вкрапленнями латинських слів і фраз, чого у XVI ст. практично не було. Так, у 1579 р. єврей із Галича Савул Шаевич скаржився луцькому підстарості Андрієві Ківерецькому на луцького єврея Єска Богдановича, який заборгував йому 16 золотих, і подав декрет галицького земського суду, писаний латиною. Підстароста відправив скаржника назад до Галича, щоб йому документ переклали на польську чи руську мови, адже, як він заявив: «Я не могути з оного декрету व्यрозумети с тых причин, же по латине писань»⁸⁷. У 1581 р. кустош луцького костелу Св. Трійці А.Луневський просив бурмистра Кузьму Андросовича, аби райці визначили межу між згаданим костелом і церквою Св. Миколая. Бурмистр не був проти, але не захотів робити цього райця Іван Андросович, мотивуючи тим, що він просив кустоша перекласти латинський привілей «нашим языком»⁸⁸. 1583 р. лист Григорія Колмовського до єврея Рубіна, перш ніж уписати до луцької гродської книги, переклали з польської мови на «руську»⁸⁹. У 1574 р. кременецький староста князь Миколай Збараський відмовився виконати наказ короля у справі єврея Ісаака Ленковича, адже лист писаний польською, а не руською мовою⁹⁰. Подібна ситуація повторилася у серпні 1581 р., коли в Луцькому гроді постановили не брати до уваги королівський лист, представлений однією зі сторін, оскільки він латино-, а не руськомовний⁹¹. У липні 1578 р. володимирські євреї принесли до гроду королівський привілей Сигізмунда Августа і просили перекласти його з латини й польської на руську мову та вписати переклад у гродську книгу⁹².

Траплялися й неграмотні райці. У Кременці (1564 р.) війт Матис Ришковський заявив, що «райца жаден писма не умеет»⁹³. Не вмів писати бурмистр Сокола Войтех Яновський (1630 р.), замість якого на реєстрі міського чопового підписався міщанин Ян Охримович⁹⁴ та його колега з Козлина – Ян Томкович (1631 р.)⁹⁵.

Б.Гроїцький зазначав, що райці мали щонайменше раз на тиждень, або коли виникне потреба, збиралися в ратуші для обговорення міських проблем. Рада повинна запобігати дорожнечі продуктів і карати «зловмисників»-продавців, пильнувати ваги та міри, щоб не було ошуканства, залагоджувати сварки в місті, «обороняти» сиріт і вдів та звітувати про міські прибутки й видатки⁹⁶.

⁸⁶ Там само. – Спр.135. – Арк.47–49.

⁸⁷ Там само. – Спр.20. – Арк.306 зв.

⁸⁸ Там само. – Спр.23. – Арк.286 зв.

⁸⁹ Там само. – Спр.460. – Арк.94 зв.

⁹⁰ Там само. – Спр.459. – Арк.114–115 зв.

⁹¹ Там само. – Спр.23. – Арк.340–341.

⁹² Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.11. – Арк.114.

⁹³ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.36.

⁹⁴ Там само. – Спр.172. – Арк.238 зв.

⁹⁵ Там само. – Спр.177. – Арк.1010–1010 зв.

⁹⁶ *Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej.* – S.29–31.

Одне з практичних завдань, що поставало перед райцями – захист прав міщан ратушної юрисдикції та примноження їх чисельності. Актуальною була проблема переходу міської нерухомості в руки нератушних господарів. У 1630 р. луцькі райці просили короля, щоб у випадку продажу міщанином будинку новий власник залишався під міською юрисдикцією⁹⁷. Ще у травні 1525 р. вїт і райці Луцька, обстоюючи міщан своєї юрисдикції, доповідали великому князеві, що частина міщан переходить під зверхність світських і духовних осіб та уникають міських повинностей⁹⁸. Сигізмунд I у привілеї Володимиру (1534 р.) зазначав, що старостинські слуги, котрі живуть у місті, повинні бути під міським присудом і мають виконувати міські повинності⁹⁹. У 1645 р. король направив листа до луцьких міщан, які проживали на міському ґрунті, ганячи їх за те, що вони не хочуть підлягати магістратові, уникають сплати податків, не виконують міських повинностей і заводять свої окремі суди. Покликаючись на конституцію 1611 р., монарх наказував їм підкорятися міській владі та виконувати на користь міста належні повинності¹⁰⁰. У лютому 1633 р. луцькі райці оскаржували шевця Євхима, чий покійний батько Мисько Козел отримав від міста ґрунт, на якому побудувався, і ось тепер Євхим, без відома міста, «ку зраде места» піддався луцьким домініканцям, яким записав ділянку з будинком. Це викликало обурення райців, котрі заявили, що то «ест реч неподобная, жебы коли руского набоженства человек на костел, а не на церковь лекговат што мел»¹⁰¹. У червні 1645 р. луцький бурмистр Войтех Липець та райця Іона Михайлович оскаржували продаж шляхтичем Юзефом Синницьким ґрунту і двору Ягнишці Станішевській. Міщани свідчили, що шляхтич невідомо яким правом купив ділянку в міщанина й випросив у міського уряду право звести на ній будинок, обіцяючи платити чинш до міської скарбниці та не продавати дім без відома магістрату, однак слова не дотримав¹⁰². Не завжди суперечка зі шляхтичами закінчувалася перемогою міщан. У листопаді 1645 р. луцький бурмистр Войтех Липець із райцями скаржився на шляхтича Себастьяна Шанавського, який випросив у короля дев'ять волок землі, «якобы праву земьскому подьлегьлые», хоча вони віддавна насправді належали місту¹⁰³. У цій суперечці монарх став на бік оскарженого (1646 р.), і тепер уже С.Шанавський позивався до міщан, заявивши, що через них зазнав збитків на 1500 золотих, а судді відіслали справу на розгляд королівського задворного суду¹⁰⁴. Історія мала продовження в 1647 р., коли С.Шанавський знову судився з міщанами, але суд і цього разу відправив справу на розгляд короля¹⁰⁵.

⁹⁷ AGAD. – МК. – Sygn.178. – К.185.

⁹⁸ РГАДА. – Ф.389. – Кн.14. – Л.284 об. – 285 об. Опубл.: LM: Knyga Nr.14 (1524–1529). – Vilnius, 2008. – P.311.

⁹⁹ РГАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Кн.41. – Л.167 об.

¹⁰⁰ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.245. – Арк.556.

¹⁰¹ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.185. – Арк.76. Учинок Євхима опротестували у груді два його брати – Матвій та Іван (див.: Там само. – Арк.116 зв. – 117).

¹⁰² Там само. – Спр.243. – Арк.325.

¹⁰³ Там само. – Арк.1132–1134.

¹⁰⁴ Там само. – Спр.253. – Арк.247–252.

¹⁰⁵ Там само. – Спр.256. – Арк.619–624.

Обстоювали райці торговельні й ремісничі інтереси своїх міщан. У березні 1633 р. підданий князя Павла Друцького Любецького луцький кушнір Лукаш Терешкович заявив у гроді, що він, «будучи в цеху ремесла свого здавна», у торговий день вийшов зі своїм товаром на ринок, а бурмистри Іван Антонович і Казимир Покрицький наказали ратушному слугі Іванові Брончику привести його до них, на що Л.Терешкович заявив, що він має свого пана, а владі магістрату не підлягає, тому відмовився виконати наказ. За це ратушний слуга почав його «шарпати» й відібрав кілька шапок. Натомість того ж дня згадані бурмистри заявили у гроді, що Лукаш, «добродействъ, месту належачих, заживаючи», не бажає платити міських податків і виконувати міські повинності¹⁰⁶. 2 жовтня 1641 р. райці, «постерегаючи ряду в месте», побачили перекупника Трохима, котрий на міському ґрунті продав сіно та овес, і хотіли його покарати, але той поскаржився шляхтичам Криштофові Свищовському та Янові Гуляницькому (очевидно, своїм панам), які спочатку словесно ображали райців, а далі схопилися за шаблі, однак інші шляхтичі їх стримали¹⁰⁷. Дбали райці про безпечне проведення в місті ярмарку. У вересні 1587 р. луцькі урядники заявили, що довідалися від купців, котрі прибули з Ярослава, що під час тамтешнього ярмарку було багато «лотровства злодеевъ», які навіть двічі влаштували в місті пожежі, аби легше було красти. Частину злодіїв піймали, але дехто втік, і є небезпека появи їх у Луцьку, тому райці заборонили міщанам та передміщанам приймати до себе на час ярмарку непевних осіб¹⁰⁸.

Дратувала райців значна активність єврейської громади Луцька в межах міської юрисдикції та виробництво і збут її членами алкоголю. Зокрема у жовтні 1637 р. бурмистр Нестер Ювкович від імені райців та поспільства скаржився в Луцькому гроді на старших обох єврейських зборів Якуба Гитлина та Ізраеля Краков'янина про те, що євреї своєю торгівлею алкоголем (до всього ще й скуповують горілку у приїжджих євреїв і видають за свою) шкодять місту, не платячи нічого до міської скриньки, прикриваючись замковою юрисдикцією. Окрім того, вони

«домовъ немало зъ юрысдьщый местских, такъ же и на кгрунъ-те местскомъ побудовали, такъ тежъ броваровъ на валахъ местских, которые з великимъ небезъпеченъствомъ всего места од неприятеля Крыжа Святого аж досчену пороскопавшы и знесшы, баръзо веле наставяли и набудовали [...], до того податъковъ ани послушенъства жадного отдавать урядови не хотятъ»¹⁰⁹.

До переліченого райці додали й те, що євреї не виставляють протипожежну сторожу та обмовляють міський уряд. Збитки місту оцінили в 10 тис. золотих¹¹⁰. У відповідь євреї заявили, що дії райців порушують їхні привілеї,

¹⁰⁶ Там само. – Спр.185. – Арк.172 зв. – 175.

¹⁰⁷ Там само. – Спр.227. – Арк.451 зв. – 452.

¹⁰⁸ Там само. – Спр.37. – Арк.832 зв.

¹⁰⁹ Там само. – Спр.208. – Арк.272–272 зв.

¹¹⁰ Там само. – Арк.372 зв. – 373.

а щодо збору грошей повідомили, що міська влада самовільно встановлює їх і не звітується перед ними за витрачені кошти¹¹¹.

Значну увагу райці приділяли обстоюванню міських інтересів у протистоянні з костельною юрисдикцією. Плебан і канонік луцьких костелів Св. Якуба, Св. Хреста Мацей Поплавський (1637 р.) скаржився у гроді на райців, які проводили жорстку політику щодо костельних підданих. Райці сприяли усуненню з посад цехмістрів кушнірського та кравецького, а також шевського, різницького, які були під костельною юрисдикцією, і не підтримали бурмістрів в їхньому протистоянні з Шимоном Злоторовичем, котрий закидав тим понаднормове перебування на своїх урядах. Окрім того, райці власними рішеннями забороняли костельним «юрисдичанам» торгувати в понеділок, середу та п'ятницю, а бурмістр Іона Михайлович Богомаз написав до володимирського митника, що Василь Колбаска перейшов під костельну юрисдикцію, тому не може користуватися міськими вольностями. Це коштувало йому 100 золотих, які стягнув із нього володимирський митник¹¹². Наступного року луцький піддекан Матеуш Вишинський від імені біскупа Андрія Гембицького протестував проти райців і міщан, які різними способами перетягували під владу магістрату костельних підданих, а тих, хто цьому противився, зневажали, обзивали, грабували, били і приковували до гармат¹¹³. Луцький бурмістр Ян Соколениця з райцями у квітні 1621 р. використали у протистоянні з костельними підданими запорозьких козаків, котрі проїжджали через місто¹¹⁴.

Напрямом діяльності для райців була й боротьба із замковими підданими, що давалося нелегко, оскільки тими опікувався староста. У грудні 1637 р. Ян Стефанович і Марцін Марцинович від себе та від цехмістра рибальського цеху Яцька Пикули протестували проти бурмістра Яна Гепнера і райців за порушення ними цехових прав, наданих ще Сигізмундом I. Згідно з ними, цех перебував під замковою юрисдикцією, із чим ніяк не міг погодитися магістрат, і що призводило до матеріальних втрат цеху¹¹⁵. Свої претензії до рибальського цеху бурмістр і райці висловили наступного року¹¹⁶ та повторили в 1640 р.¹¹⁷ Протистояння із замковими підданими погіршувало стосунки зі старостою, а важелем впливу магістрату на нього була спроба зменшити його прибутки. Це вбачається з королівського листа (1608 р.) до луцьких райців, в якому король ганив тих за приховування «провентів» із ремісників, що йшли на користь старости¹¹⁸.

Володимирські райці (1598 р.) разом із вйтом скаржилися на «незносні кривди», ув'язнення й надмірні податки, що їх вони зазнають від старости князя Василя-Костянтина Острозького. Справа розглядалася у

¹¹¹ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.208. – Арк.402 зв. – 404 зв.

¹¹² Там само. – Спр.204. – Арк.962–964.

¹¹³ Там само. – Спр.214. – Арк.406 зв. – 408.

¹¹⁴ Там само. – Спр.120. – Арк.825 зв. – 826 зв.

¹¹⁵ Там само. – Спр.208. – Арк.652 зв. – 653.

¹¹⁶ Там само. – Спр.210. – Арк.312–313.

¹¹⁷ Там само. – Спр.222. – Арк.65–66.

¹¹⁸ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.40. – Арк.460.

Володимирському земському суді. Інтереси міщан представляв шляхтич Станіслав Яцковський, але вповноважені від князя Матіяш Іваницький та Андрій Дахнович заперечили прерогативи свого візаві, мотивуючи це тим, що міська печатка, притиснена на документі про його вповноваження, не дійсна, позаяк «не ест важна звлаща до таковых справ, бо печат местская толко до их власных справ належит, которые з урядов их выходятъ и не могут ся они ею, яко иншие упривилеванные станы шляхетские, печатovati». На це «поводова» сторона заявила, що «моц ест слушная и ведле права справленая, кгдаж от всех мещан огулом естъ данный так от войта, яко и старое рады и от всего посполства места володимерского под печатю енералною, которая всему месту володимерскому служитъ и ест упривилевана, при которой печат войтовская ест притиснена и руками так войтовскою, яко и писара местского подписана, и инакшее моци никгда мещане не звыкли дават», а до того міська печатка надана королем, а «сам бурмистръ и рада местская и человек посполитый очевисто перед судомъ стоятъ»¹¹⁹. Суд визнав рацію за міщанами, але на вимогу князівських уповноважених дозволив апелювати їм до Трибуналу. Князь В.-К.Острозький не відзначався лагідністю й до луцьких міщан, бурмистр і райці яких скаржилися на Павла Ступницького, князівського служебника, котрий їм заявив: «Иж дей маю в том науку и росказане его млти кнзя воеводы киевкого пана своего, абых вас имал, бил, речи и статки ваши брал и самих до везеня сажал, што, дей, я водле науки и росказаня кнжати его млти пана своего, завжды чинити буду готовъ»¹²⁰. Варто вказати на те, що коли до луцького бурмистра Ярмоли Чижа (1573 р.) звернувся слуга князя В.-К.Острозького Габріель Прусинівський із проханням не перешкоджати збиранню мостового податку на його користь, то бурмистр навіть не взяв цього листа до рук¹²¹.

Протистояння з князями «меншого калібру» бувало успішним. Так, Ян Курцевич Булига оскаржував дії бурмистра і райців Володимира (1609 р.), які забрали в нього «добра его власные дедичные земские Стривяжъ, под местом Володимером от Дубник кгрунтом лежачие», стягуючи з них прибутки на користь міста¹²². Справа мала продовження в лютому 1611 р., коли бурмистра та райців покликали до суду королівським позовом. Однак урядники й тут дали собі раду, «збивши» позов тим, що він неналежно оформлений, адже не названо імена бурмистра та райців, а також не вказано війта, який є головним суддею міста. Суд погодився з такими аргументами і звільнив урядників від королівського позову¹²³.

Обстоюючи міські інтереси, райці деколи ігнорували королівські розпорядження. Зокрема у квітні 1603 р. Станіслав Маковський, слуга королівського секретаря Бартоломея Опралка, скаржився на луцького бурмистра Кирила Согнейковича, який відмовився, незважаючи на королівський лист,

¹¹⁹ Там само. – Ф.27. – Оп.1. – Спр.10. – Арк.313–313 зв.

¹²⁰ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.16. – Арк.222.

¹²¹ Там само. – Спр.14. – Арк.323.

¹²² Там само. – Ф.27. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.125 зв.

¹²³ Там само. – Спр.20. – Арк.149–151.

дати коней, мотивуючи це тим, що дворяни короля взяли й не повернули вже тринадцятьох¹²⁴. Подібну ситуацію зафіксовано в Луцьку в 1605 і 1631 рр.¹²⁵

Райці розпоряджалися міськими фінансами і звітувалися за їх використання, хоча не завжди робили це вчасно. Так, у Кременці (1575 р.) міщани заявили, що райці кілька років не звітували про витрати¹²⁶. Ті опікувалися збором і передачею подимного податку з міщан. Так, у 1635 р. володимирський бурмистр Леонтій Германович звітував у гроді, що в порівнянні з 1629 р. зібрали подимне додатково ще з 85 будинків¹²⁷. Збір його був «головним болем» райців, адже далеко не всі міщани сплачували добросовісно. У 1632 р. володимирські райці скаржилися у гроді на мешканців міста, котрі не бажали вносити подимне¹²⁸. За скаргою бурмистра та райців Луцька (1642 р.) вироком гродського суду за подібну відмову було піддано баніції мечника Станіслава Вонса. Возний Іван Городиський за розпорядженням гродського суду

«тую баницію на позваном при бытности велю людей зацъных, справ своих у суду пилнуючих, голосом вынеслым обволал и публиковал, приводечи то всимъ до ведомости, абы с пререченым жадного сполку ани обцованя не мели, рады и помочи ему ни в чом не додавали, в домахъ и маетностях своих не переходывали, з нымъ не конъвертовали и овшем се яко з банитом и выволанъцем правом переконаным во всем водлугъ срокгости правное заховали под винами, в праве описаными»¹²⁹.

На райцях лежала відповідальність за не повністю сплачений лановий податок із міста. Зокрема через це в 1621 р. було піддано баніції володимирських урядників¹³⁰. У 1628 р. за несплату поборцеві шести поборів, ухвалених на сеймі, баніцію оголосили бурмистрові та райцям Володимира¹³¹. Аналогічна ситуація щодо райців із цього міста повторилася в 1631 та 1633 рр.¹³² 1633 р. так само покарали ковельських райців¹³³. За несплату чопового в 1631 р. баніції зазнали бурмистри і райці міст Андрієва (Березного), Дорогобужа, Заслава, Козлина, Колок, Красилова, Курчика, Локача, Олександрії, Рівного, Старокостянтинова, Сульжинців, Тучина, Чорторийська¹³⁴.

Зазвичай райці звітувалися за витрачені гроші як перед своїм магістратом (луцький бурмистр Шимон Злоторович у 1639 р.¹³⁵), так і перед старостою чи війтом (Володимир, 1570 р.)¹³⁶, або ж перед власником чи його ревізорами

¹²⁴ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.67. – Арк.420 зв. – 421 зв.

¹²⁵ Там само. – Спр.75. – Арк.412 зв. – 413; Спр.179. – Арк.551.

¹²⁶ Там само. – Ф.21. – Оп.1. – Спр.18. – Арк.24а – 24а зв.

¹²⁷ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.70. – Арк.934–934 зв.

¹²⁸ Там само. – Спр.67. – Арк.493–493 зв.

¹²⁹ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.231. – Арк.595–595 зв.

¹³⁰ Там само. – Спр.121. – Арк.1299–1300 зв.

¹³¹ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.62. – Арк.336–336 зв.

¹³² Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.180. – Арк.223–223 зв.; Спр.188. – Арк.487 зв. – 490 зв.

¹³³ Там само. – Арк.496 зв. – 498 зв.

¹³⁴ Там само. – Спр.178. – Арк.490 зв. – 497, 507–510 зв.

¹³⁵ Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.99.

¹³⁶ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.5. – Арк.162.

у приватних містах (Горохів, 1600 р.)¹³⁷. У Кременці (1563 р.) ключі від міської скриньки райці почергово передавали один одному¹³⁸, а у Володимирі (1569 р.) вони, за потреби, видавали в борг гроші міщанам¹³⁹.

У 1630 р. возний Яхим Присталовський свідчив у ґроді, що у справі луцьких євреїв обох зборів (рабинського й караїмського) ходив разом зі старшинами цих зборів до ратуші, де питав бурмістра, райців, лавників і цехмістрів, чому вони уникають виконувати королівські привілеї та декрети, згідно з якими для розпорядження грошима, зібраними з міщан ратушної й костельної юрисдикцій та євреїв, потрібно обрати чотирьох осіб: двох представників від міста й по одному – від євреїв і підданих костельної юрисдикції. Гроші, як зазначав той самий возний, зберігатимуться у скриньці, ключі від котрої матимуть згадані четверо людей, та за потреби видаватимуть кошти, беручи від одержувачів розписки, що складатимуться до тієї ж скриньки, а пізніше вони звітуватимуть перед магістратом і поспільством, але також і перед старшинами єврейських зборів. Бурмістр та райці, не заперечуючи явно проти цього порядку, заявили, що незабаром піст, а вже після нього вони розглянуть це питання. Тобто фактично зволікали, відтягуючи час вирішення проблеми. Натомість євреї застерегли, що без виконання цих умов вони не сплачуватимуть міські податки¹⁴⁰.

Траплялося, що райці не знаходили згоди між собою. Зокрема володимирський урядник Яким Слабош (1629 р.) скаржився на своїх колег Томила Демковича, Павла Стомича та Івана Кондратовича, які без його відома кудись поділи зібрані з міщан і передміщан 450 золотих для сплати міських податків¹⁴¹. У липні 1640 р. луцький бурмістр Шимон Злоторович протестував проти райців Яна Гепнера й Василя Шилневича, котрі, попри власні обов'язки, не дбали про добробут міста, адже, розпочавши судові справи з різними особами в королівському задворному суді, не приділяли належної уваги міським справам, не приходили до ратуші на наради й не віддали поборцеві подвійного подимного¹⁴². Ще з кінця 1636 р. почалося протистояння луцького райці Ш.Злоторовича з колегами, оскільки в лютому наступного року цехмістри кравецький і кушнірський Станіслав Кренциголова, шевський – Войцех Лисович та різницький – Василь Сичевка заявили у ґроді (в ратуші їхню заяву не прийняли), що не давали згоди на включення себе до списку райців і тих, що скаржилися на Ш.Злоторовича¹⁴³. У липні справа розглядалася у ґроді й тепер уже старого райцю звинувачували у завданні кривди та шкоди місту, а саме знесенні хлібних яток, невидачі квитів і рахунків із публічних прибутків, дозволі євреям розкопувати вали для зведення будинків і броварень. Окрім того, Ш.Злоторович не прозвітував про щорічні контрибуції впродовж багатьох років його врядування та

¹³⁷ АЮЗР. – Ч.5. – Т.1. – С.95.

¹³⁸ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.5. – Арк.194 зв.

¹³⁹ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.208 зв. – 209.

¹⁴⁰ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.172. – Арк.259 зв. – 260.

¹⁴¹ Там само. – Спр.173. – Арк.581–582.

¹⁴² Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.168.

¹⁴³ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.204. – Арк.793 зв. – 796 зв.

заборгував міщанам кошти, отримані як відшкодування жовнірських постоїв. Збитки оцінили в 93 400 золотих¹⁴⁴. Дружина райці заперечила цей позов і заявила про відсутність чоловіка, який, мовляв, поїхав до Варшави шукати захисту в короля¹⁴⁵. У травні 1637 р. Ш.Злоторович скаржився на вїйта А.Загоровського та райців: останні захопили його ґрунт, не видали екстракт із міських книг, ігнорували королівський привілей йому на сервіторат, порушували час обирання райців і чинили тиск на цехмістрів, котрих схиляли підписати скаргу на нього¹⁴⁶. У липні Ш.Злоторович постав у ґроді зі скаргою на бурмістра та райців, через переслідування яких він зазнав збитків на 20 000 золотих¹⁴⁷. Того ж дня бурмістр Ян Гепнер і райці подали скаргу на свого візаві¹⁴⁸. У серпні возний Іван Городиський вручив Ш.Злоторовичу позов до королівського суду за скаргою бурмістра та райців¹⁴⁹. 6 жовтня 1637 р. Ш.Злоторович черговий раз скаржився у ґроді на вїйта і райців, додавши до попередніх звинувачень нові: вїйт та райці поставили під сумнів королівський привілей на сервіторат, внесли до міських книг образливі для нього акти, усунули від урядування цехмістрів, які не підтримали випадки проти нього¹⁵⁰. Нарешті у грудні 1637 р. до ґроду було подано мирову угоду. Згідно з нею, Ш.Злоторович зобов'язався заплатити міському урядові 200 битих талярів, а магістрат натомість знімав свої претензії¹⁵¹. У січні 1640 р. райця Я.Гепнер скаржився, що коли уряд міста (райці, лавники, цехмістри) зійшовся до ратуші радитися в міських справах, то райця Павло Антонович уживав щодо нього образливі слова, знеславляючи його¹⁵². Цей документ цікавий ще й тим, що П.Антонович був на той час старим райцею, а все ж мав право приходити на раецькі зібрання. У червні 1634 р. старі луцькі райці разом із діючими внесли до ґроду репротестацію¹⁵³.

Міські інтереси райці зрідка відстоювали на сеймах. Так було в 1638 р., коли луцькі міщани відправили у Варшаву райцю Василя Шилневича лобювати пріоритети міста¹⁵⁴. Наступного року луцькі діючі та старі райці разом із лавниками та цехмістрами постановили зібрати 100 червоних золотих для коронного гетьмана Станіслава Конецпольського й окремо – на видатки посланцям на сейм із завданням посприяти звільненню міста від жовнірських постоїв¹⁵⁵. У 1645 р. луцькі райці зверталися до сейму, оскаржуючи зловживання кустоша Францишка Гоголинського¹⁵⁶.

¹⁴⁴ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.206. – Арк.584 зв. – 585.

¹⁴⁵ Там само. – Спр.205. – Арк.72–73.

¹⁴⁶ Там само. – Арк.75–75 зв.

¹⁴⁷ Там само. – Арк.441–442 зв.

¹⁴⁸ Там само. – Арк.445–446.

¹⁴⁹ Там само. – Арк.449 зв. – 450.

¹⁵⁰ Там само. – Спр.208. – Арк.204 зв. – 206.

¹⁵¹ Там само. – Спр.199. – Арк.292–293 зв.

¹⁵² Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.132 зв. – 133.

¹⁵³ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.193. – Арк.235.

¹⁵⁴ Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.17 зв.

¹⁵⁵ Там само. – Арк.108–108 зв.

¹⁵⁶ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.241. – Арк.509.

Хоча райці мали дбати про оборону міста, маємо свідчення володимирського возного Дем'яна Маренського про відмову, усупереч королівському розпорядженню, вїта Михайла Дубницького та райців ремонтувати вежу і дві городні у замку¹⁵⁷. У січні 1628 р. луцький староста Геронім Харленський звертався до бурмиистра та райців, аби вони, з огляду на татарську небезпеку, обміркували заходи з оборони міста, подбали про запаси живності, виставили сторожу. Наглядали райці за справністю міських мостів. Зокрема у жовтні 1573 р. володимирський бурмиистр Данило Давидович і райці Томило Матвійович, Семен Мордашевич, Кирило Васильович скаржилися на митника Іцхака Вронку, який не виділив грошей на добудування мосту через р. Смоч біля Засмоцької башти¹⁵⁸. Луцький кустош Францишек Гоголинський (1645 р.) протестував проти райців, котрі недогледіли стан мосту, через що, вїжджаючи до міста, його кінь зламав тут ногу¹⁵⁹. У полі зору маїстрату був і стан доріг, тож коли луцький пекар Юнас Шолц (1627 р.) біля свого будинку спробував звзити вулицю, що вела на замок, на 3 ліктя, це викликало заперечення членів маїстрату¹⁶⁰. Бурмиистр і райці Володимира (1587 р.) скаржилися на вїта М. Дубницького, який свавільно перегородив вулицю, що вела до річки Смочі й використовувалася «для гашеня а припадку на место от огню»¹⁶¹. Обстоюючи міські інтереси, луцький райця Ян Гепнер (1638 р) опротестував незаконні дії лавника Романа Лєвоновича, котрий звів будинок «на мурі»¹⁶². Король звертався до райців (1630 р.) із вимогою, аби вони наглядали за грошовим обігом у місті та вилучали фальшиві монети¹⁶³. До маїстрату на зберігання здавали свій товар купці¹⁶⁴. Очевидно, для уникнення можливих правопорушень, луцькі райці (1618 р.) заборонили продаж у місті алкоголю через годину після настання темряви¹⁶⁵.

Пильнуючи порядок, райці виявляли заблукалу худобу, намагалися віднайти власника, і якщо це не вдавалося зробити, то заявляли про це до ґродського уряду. Так було в листопаді 1624 р., коли до Володимирського ґроду з'явилися бурмиистри Григорій Григорович Золотник і Семен Кошка та привели заблудлого коня, якого виявили на ринку. Вони

«яко уряд местский обьволат и по килка дней в торги волать казали, абы се хто до него (коня – А.З.) бы власне былъ призънавъши взялъ и такъ ажъ до того часу, поневажъ се жадень не призналъ, а они, заховуючи се во всемъ водле права, того коня, яко блудного безъ узды, тут до обори его кор милости на замокъ володимерьский до кґроду отдали и презеньтовали»¹⁶⁶.

¹⁵⁷ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.149 зв. – 150.

¹⁵⁸ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.7а. – Арк.298 зв. – 299.

¹⁵⁹ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.241. – Арк.429. Подібна ж ситуація склалася в Луцьку 1604 р., коли Вацлав Грабський ставив у провину райцям поганий стан мосту, на якому його кінь теж зламав ногу (див.: Там само. – Спр.70. – Арк.27).

¹⁶⁰ Там само. – Спр.157. – Арк.501–501 зв.

¹⁶¹ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.20. – Арк.335 зв.

¹⁶² Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.68 зв.

¹⁶³ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.173. – Арк.1056.

¹⁶⁴ Там само. – Спр.16. – Арк.86 зв. (Луцьк, 1576 р.).

¹⁶⁵ Там само. – Спр.109. – Арк.687.

¹⁶⁶ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.58. – Арк.531 зв. – 532.

В обов'язки райців входило виставляти міську охорону та сприяти їй. Коли у серпні 1604 р. слуги Миколая Харлинського побили сторожів, то члени магістрату, заручившись підтримкою цехмістрів і поспільства, внесли скаргу до гроду, заявивши, що напад відбувся, «кгда сторожа местская из слугами местскими, водлугъ звьклости давное и повинности своее по ринку и по улицах для остережения небезпеченства от огня и злодейства обходили»¹⁶⁷.

Відомі випадки, коли райці завіряли своїми підписами документи. Так, під листом писаря королівської канцелярії Яна Бедермана (1629 р.) про відступлення ним луцьким євреям двох шкіл поставили свої підписи луцькі райці Олександр Бедерман (батько Яна) та Ян Косацький¹⁶⁸.

Важливим обов'язком магістрату був захист прав та інтересів міщан від зазіхань сторонніх осіб, що райці неодноразово робили (інколи навіть сумнівним шляхом). У жовтні 1638 р. возний Яхим Присталовський свідчив, що у справі унівського архімандрита отця Ісаї Сулятицького ходив разом із ним до ратуші з декретом Трибуналу, який наклав інфамію на Кирилка Кравчика, вимагаючи вчинити арешт рухомого й нерухомого майна цього міщанина. Бурмистр і райці обіцяли це зробити, але відклали виконання «на ден третій». Однак у призначений час суд виявився не в повному складі («не зуполный») і справу знову відтермінували. Потім укотре без видимої причини її ще раз перенесли «на третій день», узявши міщанина у «протекцію свою и волным от юрисдиции своее в той справе учинивъши, оному во вьсем рады и помочы додаваючи»¹⁶⁹, тобто спустили справу «на гальмах».

Активна позиція райців при виконанні своїх обов'язків наражала їх на певну небезпеку. Після протестів проти неналежного поведження жовнірів у місті ті побили луцьких райців Яна Матвійовича (1629 р.)¹⁷⁰ та Іону Михайловича (1635 р.), причому останнього возний застав «на смерьтельной постели лежачого»¹⁷¹. У ході протистояння між володимирським війтом М.Дубницьким і братами Овлучимськими загинув володимирський бурмистр Василь Ілінський¹⁷². Непоодинокими були випадки протистояння райців із війтами/лентвійтами. Ковельські райці Богдан Козка і Тимош Поповка (1604 р.) силоміць відібрали в лентвійта Василя ключ від війтівської скрині, узяли з неї міську печатку й відмовилися її віддати¹⁷³. Син володимирського війта М.Дубницького Абрам скаржився на бурмистра та райців

«о квалтовное взятъе войтовства его володимирского, судов и всее владзы войтовское, так же скрынки присяжничное, печати судовое, актов и о вырущенъе лентвойта и лавников з урядов их, встановенъе и приняте яко слушное а квалтовное инших войтов, лентвойтовъ и лавников и о шкодь»¹⁷⁴.

¹⁶⁷ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.70. – Арк.777 зв.

¹⁶⁸ Там само. – Спр.168. – Арк.565–567 зв.

¹⁶⁹ Там само. – Спр.214. – Арк.707–708.

¹⁷⁰ Там само. – Спр.165. – Арк.58–58 зв.

¹⁷¹ Там само. – Спр.197. – Арк.723–723 зв.

¹⁷² Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.390.

¹⁷³ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.70. – Арк.1033–1033 зв.

¹⁷⁴ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.24. – Арк.384 зв.

Державця луцького війтівства Григорій Колмовський (1595 р.), який віддав цей уряд в оренду своєму слuzі Абрамові Ліневському, скаржився на райців Томила Максимовича, Матвія Трушевича, Тимоша Кузмича й Миска Кобилку, які напали на будинок орендаря та побили його¹⁷⁵.

Честь і гідність райців перебували під захистом права, тому зневажливе ставлення до них мало наслідком застосування санкцій. Зокрема в Луцьку у січні 1640 р. райця Василь Шилневич поскаржився на кравця Шимона через обзивання. Суд присудив останньому три дні ув'язнення в ратуші «під дзвінком»¹⁷⁶. Подібна ситуація склалася у травні того ж року, коли міщанин Кирилко Тимохнович прийшов до ратуші на судове засідання зі зброєю й обізвав того ж В.Шилневича, за що отримав аналогічне покарання, та ще змушений був заплатити 10 гривень штрафу¹⁷⁷.

Не хетували райці й підприємництвом. У 1569 р. володимирський урядник Василь Капля під запис позичив городельському євреєві Мошкові Яцьковичу 71 золотий. Той вчасно гроші не віддав і потрапив під штрафні санкції, від чого виграв райця. Того ж року останній орендував у володимирського єпископа млини у с. Білі Береги. Луцький митник Давид Маркович (1564 р.) скаржився на луцького бурмистра Василя Лук'яновича, який «у дворе пана Григоря его млти Гулевича на передместю, подле гостинца, шинкара своего и шинкарку ховает, который медомъ, пивом и горелкою шинкует», а податок не платить¹⁷⁸. Той самий райця заявив у ґроді (1562 р.) про несплату йому у визначений термін 9 кіп і 20 литовських грошей зем'янкою Тацею Вовковиянкою разом із синами Гаврилом і Сидором. За ці гроші вони заставили райцеві «дворище свое Дудчинское в Подгайцах Волковыйских с полми, з сеножатми и зо свим на все так, якося тое дворище здавна само в себе мает»¹⁷⁹. Тому ж таки райці належало «гумно» у с. Підгайці, яке він оцінив у 200 кіп литовських грошей¹⁸⁰. Луцький бурмистр Миско Федорович Чех уклав угоду (1570 р.) з княгинею Богданою Василівною Четвертинською про спуск ставу у с. Подрижі, сплативши за це 126 кіп литовських грошей¹⁸¹. Ще більшу суму – 520 кіп – за спуск ставу, заоренованого у Софії Богданівни Семашкової, заплатив луцький бурмистр Миско Клавша (1575 р.)¹⁸². На вигідних умовах луцький бурмистр Семен Федорович (1599 р) позичив 67 золотих Абрамові Ліневському, який помер, не віддавши грошей, і тепер його брат Ян, як опікун малолітнього сина, мав повернути вже 201 золотий¹⁸³. На 1622 р. луцький міщанин, а в подальшому райця та бурмистр Йонас Шолц, мав кілька будинків у місті, в яких займався шинкуванням, не платячи з цього податку¹⁸⁴. Кременецький

¹⁷⁵ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.46. – Арк.101–101 зв.

¹⁷⁶ Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.136 зв. – 137.

¹⁷⁷ Там само. – Арк.159–159 зв.

¹⁷⁸ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.5. – Арк.238 зв.

¹⁷⁹ Там само. – Спр.4. – Арк.193 зв.

¹⁸⁰ Там само. – Спр.6. – Арк.81.

¹⁸¹ Там само. – Спр.12. – Арк.409 зв. – 410 зв.

¹⁸² Там само. – Спр.15. – Арк.120.

¹⁸³ Там само. – Спр.57. – Арк.804–806.

¹⁸⁴ Там само. – Спр.132. – Арк.1073–1074.

райця Войтех Гамрат (1583 р) згадувався ще як митник¹⁸⁵. Виживський райця Петро Францишкович (1634 р.) виступив «умоцваним» виживського рудника Шимона Вшолковича, який довірив йому провадити свої судові справи¹⁸⁶. Джерела фіксують наявність у райців слуг. Зокрема такі були в луцького бурмистра та райці Михайла Филиповича¹⁸⁷.

Маючи в руках владу, райці не завжди коректно нею користувалися, часто зловживали, перевищували власні повноваження. Сокільський бурмистр Борис (1613 р.) без видимої причини пограбував дераженського єврея Мошка, забравши в нього коня з товаром¹⁸⁸. Володимирські євреї Шмойло Длугач, Нахим Шиманович, Лейзар Іляшевич та Песах Сачкович (1571 р.) від імені євреїв міста протестували проти бурмистра і райців, які взяли в них 77 кіп литовських грошей на міські потреби, але не прозвітувалися перед ними про їх використання¹⁸⁹. Того ж року володимирські євреї скаржилися на райцю Грицька Конаховича, котрий «непооднокрот упившися, находячи на дому наши жидовские, нас самых соромотит, двери, окна в домех выбиваетъ»¹⁹⁰. Удався до застосування сили й володимирський бурмистр Даніель Раевич (1643 р.), побивши локацьких міщан Олександра Богдановича та Остапа Богушені й забравши в них рибу¹⁹¹.

Окремі райці проявляли інтерес до чужих жінок. 10 березня 1609 р. до городу прийшов Федір Дмитрович і від імені свого брата Євмена Дмитровича поскаржився на володимирського бурмистра Петра Гервета, який «от давного часу потаемене и зрадливе, маючи сполок и учинок чужоложнній из жоною менованого брата моего Евмена на ймя Любкою Таляшковною». А далі він оповів, що брат, повертаючись із Хотечова додому, уночі піймав бурмистра, котрий саме ліз у вікно до його дружини, і поранив його, щоб той не втік¹⁹². Для з'ясування цієї справи возний Наум Кузминський відвідав дім Євмена й питав про це кухарку, яка підтвердила описаний перебіг подій, заявивши: «Я одну душу маю и тую Богу ховаю. Як-ми пан мой не брат, так теж и пани не сестра – правду казати буду»¹⁹³.

Луцький бурмистр Яско Андросович (1604 р.) без пояснень відмовився дати підводу королівському коморникові Станіславові Мишці Варковському, хоча той готовий був за це заплатити¹⁹⁴. Не все гаразд було й з фінансовою дисципліною. У серпні 1585 р. члени новообраної ради разом із возним з'ясували, чи платили орендарі податок членам старої ради. Під час опитування з'ясувалося, що необхідні суми внесли, але вони не потрапили до міської скриньки, а були привласнені старими райцями¹⁹⁵.

¹⁸⁵ ЦДІАК України. – Ф.21. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.29.

¹⁸⁶ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.69. – Арк.400 зв.

¹⁸⁷ Latvijas Nacionālā bibliotēka. – F.26. – R.7348. – K.69 v – 70.

¹⁸⁸ ЦДІАК України. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.94. – Арк.129 зв. – 130 зв.

¹⁸⁹ Там само. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.198 зв. – 199.

¹⁹⁰ Там само. – Спр.6. – Арк.180–180 зв.

¹⁹¹ Там само. – Спр.78. – Арк.595 зв. – 596.

¹⁹² Там само. – Спр.41. – Арк.59 зв. – 60.

¹⁹³ Там само. – Арк.65 зв.

¹⁹⁴ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.70. – Арк.833.

¹⁹⁵ Там само. – Спр.34. – Арк.876–877 зв.

Не гребували райці й рукоприкладством. У квітні 1562 р. королівський дворянин Остафій Гридич скаржився на райців Грицька Посолейка, Томила Костюковича та Стецька Ленковича, які, прийшовши в дім луцького замкового воротного Войтеха Красовського, де він зупинився, побили та пограбували його слугу – шляхетного Андрія Івановича¹⁹⁶. У вересні 1598 р. райці побили шляхетних братів Філона, Андрія, Павла, Григорія Котельницьких, котрі їх оскаржували «о неслушное, безправное, невинное, кгвальтовное зазвоненье на квалт и на ратушу, и по всимъ церквамъ и побитье, помордоване ихъ самых и посаженье ихъ у везенью на ратушу»¹⁹⁷. Луцькі міщани Матвій Слюсар і Павло Коваль (1637 р.) побили та кинули до в'язниці юридиччанина уніатської капітули церкви Іоанна Богослова Прокопа Куявінського. Коли, щоб його визволити, до райці Яна Гепнера прийшов гайдук єпископа Єрмії Почаповського Бартоломей, райця «в губу так барзо дал, же аж на землю обвалитсе мусил»¹⁹⁸. Той же Я.Гепнер у липні 1637 р. вбив Євхима, підданого старости Героніма Харленського, із с. Борохова, що під Луцьком¹⁹⁹. У лютому 1640 р. на Я.Гепнера скаржився королівський дворянин Єжи Єрлич, який, прибувши до Луцька, хотів вручити йому королівського листа, але райця, будучи п'яним, обізвав посланця «корчемними» словами та стріляв у його слуг²⁰⁰. Возний Андрій Доманський був у листопаді 1645 р. в ратуші у справі шляхетного Якуба Шпаковського й міщан Самуеля Михайловича та Шимона Офанасовича, щодо декрету, виданого їм. Як тільки вони почали розпитувати про документ, райця Василь Шилневич «з великою фуриєю з месьца свого кинул се напрод до пана Шпаковського з обухомъ и лжечи, соромотечи прыкрыми словы, тымъ обухомъ битъ порывал се, што непоодьнокротъ было», а далі кинувся до Самуеля Михайловича, «и пясътю в шыю удерылъ»²⁰¹. Розпускали руки й дружини урядників. Так, Домагна Семенківна (дружина райці Яна Матвійовича), за словами єврея Юзефа Шмукліра (1618 р.), «перъвей словы ущипъливими жидовъству моему и мъне самому доткливими зълаявъши, зъсоромотивъши, потомъ до мене се поръвавъши, шарпати и бити почала»²⁰².

Отже рада була важливим органом міського самоврядування. Приписи, установлені нормами магдебурзького права, не завжди дотримувалися в містах, а радше мали рекомендаційний характер. Вибори бурмистра та райців у кожному окремому місті мали свою специфіку й відбувалися в різний час упродовж року. Обрані та затверджені райці присягали, після чого приступали до виконання своїх обов'язків. Зазвичай щомісяця або щоквартально один із райців виконував обов'язки бурмистра. Розпоряджаючись міськими фінансами, райці були зобов'язані звітувати про їх використання, складаючи при цьому присягу. Кількість райців у містах коливалася, але більш-менш

¹⁹⁶ Там само. – Спр.4. – Арк.73 зв.

¹⁹⁷ Там само. – Спр.53. – Арк.391 зв.

¹⁹⁸ Там само. – Спр.205. – Арк.149.

¹⁹⁹ Там само. – Арк.421–421 зв.

²⁰⁰ Там само. – Ф.23. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.138 зв.

²⁰¹ Там само. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.243. – Арк.1093 зв.

²⁰² Там само. – Спр.110. – Арк.748.

стандартним комплектом було четверо осіб. На своїх урядах вони перебували різний час, здебільшого не тривалий, але траплялися випадки, коли й роками (інколи з невеликими перервами). Для більшості міщан раецька посада була вершиною соціального сходження, адже лише окремі з них посідали уряди лентвійтів чи вїтїв. За соціальним походженням і національністю райці волинських міст, за невеликими винятками, були місцевими українськими міщанами. Щодо функцій раецького врядування, то це найперше обстоювання інтересів міщан ратушної підзвітності та боротьба з підданими замку, шляхти й духівництва; захист торговельних і ремісничих інтересів міщан; розпоряджання міськими фінансами, звітування за їх використання. Стосунки між райцями не завжди були добрими, а власні меркантильні інтереси деколи брали гору над посадовими обов'язками. Звичною практикою була підприємницька діяльність райців. Маючи значну владу, вони, траплялося, зловживали нею, та перевищували свої повноваження. Завдяки ротаціям під час щорічних виборів рада залишалася ключовим органом самоврядування в місті, а самі райці були найбільш поважаними членами міського соціуму.

REFERENCES

1. Bilous N. (2015). Nasytstvo nad zhinkamy: siuzhety z mishchanskoho i selianskoho povsiakdennia Volyni XVI – pochatku XVIII st. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Socium. Almanac of Social History*, 11–12, 135–146 [in Ukrainian].
2. Bilous, N. (2006). «Virnist» i «zrada» u svitospriyniatti mishchanstva Kyivshchyny ta Volyni v XVI – pershii polovyni XVII st. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Socium. Almanac of Social History*, 6, 141–160 [in Ukrainian].
3. Bilous, N. (2006). Miskyi uriad Olyky na pochatku XVII st. *Mynule i suchasne Volyni i Polissia. Olyka i Radzyvilly v istorii Volyni ta Ukrainy*, 18, 64–67 [in Ukrainian].
4. Bilous, N. (2009). Mahdeburzki pryvilei Krementsia XV–XVI stolit. *Studii i materialy z istorii Volyni. 2009*. Kremenets. 33–40 [in Ukrainian].
5. Bilous, N. (2017). Urzędnicy miejscy Łucka w XV–XVII wieku. Spisy. Toruń [in Polish].
6. Bortnikova, A.V. (2013). Derzhavna vlada ta mistseve samovriaduvannia na Volyni (kinets XIV – seredyna XVII st.). Lutsk [in Ukrainian].
7. Hoshko, T. (2002). Narysy z istorii mahdeburzkooho prava v Ukraini (XIV – pochatok XVII st.). Lviv [in Ukrainian].
8. Kobyletskyi, M. (2008). Mahdeburzke pravo v Ukraini (XIV – persha polovyna XIX st.): istoryko-pravove doslidzhennia. Lviv [in Ukrainian].
9. Kravchenko, V. (2007). Knyhy hrodsykykh sudiv Volodymyra i Lutska do istorii Krementsia ta yoho zamku. *Relihiia i tserkva v istorii Volyni*. Kremenets. 40–45 [in Ukrainian].
10. Kravchenko, V. (2009). Ratusha u samovriadnomu zhytti hromady mista Volodymyra v kintsi XVI stolittia. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk – Ukrainian Archeographic Year Book*, 13/14, 417–455 [in Ukrainian].
11. Kravchenko, V. (2009). Struktura miskoi vlady Krementsia druhoi polovyny XVI st. *Studii i materialy z istorii Volyni. 2009*. Kremenets. 41–50 [in Ukrainian].
12. Kravchenko, V. (2012). Dokumenty do istorii ratushi v misti Kovelii 30-kh – 40-kh rokiv XVII stolittia. *Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk – Ukrainian Archeographic Year Book*, 16/17, 337–362 [in Ukrainian].

13. Kulakovskiy, P. (2002). Kantseliariia Ruskoï (Volynskoi) metryky. 1569–1573 rr. *Studii z istorii ukrainskoho rehionalizmu v Rechi Pospolytii*. Ostroh, Lviv [in Ukrainian].
14. Sas, P.M. (1989). Feodalnyye goroda Ukrainy v kontse XV – 60-kh godakh XVI v. Kiyev [in Russian].
15. Shtanko, O. (2010). Miska rada Lutsk: yurysdyktsiia ta diialnist u XVI – pershii polovyni XVII st. *Istorychni studii Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 4, 31–36 [in Ukrainian].
16. Shtanko, O. (2011). Uriadnyky Lutskoho magistratu XVI st.: rekonstruktsiia personalnoho skladu. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Istorychni nauky* – 4, 297–305 [in Ukrainian].
17. Shtanko, O. (2012). 1566: odyń rik z istorii Lutskoho magistratu. *Naukovi zapysky: zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv (Instytut ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M.S.Hrushevskoho NAN Ukrainy)* – 25, 90–109 [in Ukrainian].
18. Shtanko, O. (2013). Vybory miskoi vlady u Lutsku (za materialamy magistratskoi knyhy 1638–1640 rr.). *Druhi politolohichni chytannia imeni profesora Bohdana Yarosha*. Lutsk. 188–190 [in Ukrainian].
19. Starchenko, N. (2003). Konflikt u Volodymyri 1566 r.: variant mikroistorychnoho prochytannia. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Socium. Almanac of Social History*, 3, 65–98 [in Ukrainian].

ANDRII ZAIATS

Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History), Docent,
Associate Professor of the Department of Ancient History of Ukraine and Archival Studies,
I. Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine), andrij_zajac@yahoo.com

THE COUNCILORS OF VOLYN TOWNS OF 16TH – FIRST HALF OF 17TH CENTURY: A NUMBER, PERSONALITIES, FUNCTIONS

The article deals with the functioning of the main organ of municipal self-government on Volynian towns – the council. It appeared in the towns along with the introduction of Magdeburg law and was called upon to deal with the problems of urban life. Specific examples show when and how elections took place in individual cities, because there was no common established procedure in this matter. It was found out that, as a rule, the number of the councilors was four, but in some cases five to six people are mentioned simultaneously in the sources. The time the councilors stayed at their posts was not always limited to one year, because some of them carried out these duties for several years. The sources made it possible to trace the combination of the posts of councilors with the duties of landvogts and vogts. These same posts were often crossed by the councilors after the end of the work in the council. The membership in the city council was beneficial for the burghers, but there were cases of their refusal from this honorary duty, motivated, as a rule, either by poor health and old age, or by material disinterest. Functional duties of the councilors assumed, apart from judicial powers, the protection of citizens of the town jurisdiction from the competition of residents of the castle and spiritual jurisdiction. The councilors supported the craft and trade activity of the burghers, disposed of the collected funds and reported on their use, kept order in the city and put the city guards on, engaged in fire safety in the city, sent their colleagues to the King and the Sejm to lobby the interests of the city. It was possible to find out, in some cases, rivalry and confrontation between the councilors among themselves. They actively engaged in business activities. Having the real power of the district, the councilors sometimes abused it.

Keywords: councilors, council, town, Magdeburg law, Volyn.